

Kronika

NAVZOČNOST BASNI DANES ALI PRIMER SLAVKA PREGLA

Književnost

Pojem basni nam dandanes zveni šolsko in oddaljeno. Kot literarna vrsta nas bolj spominja na antičnega Ezopa ali klasicističnega Krilova, kot pa da bi nam oživljajoče priklicala basensko možnost v današnjem literarnem oblikovanju. Bržčas je vzrokov za tako pojmovanje več; ne nazadnje je današnjemu človeku, živčemu med množino masovnih komunikacijskih sredstev, odveč bolj ali manj prozorna, površinska poučnost in poučljiva morala, slednja dandanes malone izumrla ali pa omejena na šolsko rabo. Pa tudi z literarnega gledišča: basen ne nudi možnosti za razsežnost globljega odkrivanja, marveč le za prikrito, duhovito ali pa tudi manj prikrito, manj duhovito enodimenzionalno sporočilo. Že ljubeznivemu V. Vodniku je bila basen igriva domislica — a možnost za kritičnost v basnoslovni obliki, kjer se je lahko izmaknil cenzuri. Če je potlej basen vse bolj zamirala, ne gre tega pojmovati le kot odživelu literarno vrsto, ki so jo nadomestile drugačne in tudi drugače zahtevne oblike, ampak tudi kot spoznavanje, kje so meje literarne povednosti, in da so le-te že po osnovi basenskega določila dokaj zozene. Dá se razmisliti, v koliki meri je basen nadomestila epigramatika, s Prešernom in po njem vidno prisotna kot kratka oblika umetniške povednosti.

Vendar zasledimo basen tudi v pokojnem času — spomnimo se le na Bora in R. Bordona. Narava obojih basni je v jedru klasična, če se tako izrazimo za način basenskega podajanja, kot ga poznamo v 19. stoletju — le sporočilo je izvito iz prisotnega časa.

Ali gre pri »Basnih« Slavka Pregla* za istovalentno nadaljujoče oblikovanje že ustaljenega modela ali pa njegove basni v mejah možnosti presegajo v formalnem in vsebinskem območju poprej doseženo? Če nas vodi misel k slednjemu, je prav v tem opravičilo, da skušamo spoznati bistvene poteze te literarne vrste, ki je v današnji književnosti malone paradoksalna.

Še preden so izšle »Basni« Slavka Pregla knjižno, smo jih lahko zasledili v raznih glasilih. Ali je treba zardevati, če izrečemo razločno, da so te basni našle ugoden odmev v javnosti, da je humor z duhovito izpeljavo in zlasti z ostrico, tisto, kar deluje na bralca hkrati zabavno, pa vseeno ne zgolj kot domislica? Ob dejstvu, da dandanes literarna veda priznava basni literarnozgodovinski pomen in namen, a se najraje omeji na zgodovinsko preteklost, je tedaj neko nasprotje med teorijo in prakso. To nasprotje pa lahko izvira iz presega območja navaženosti, tega, kar je literarna veda strnila v klasično in stereotipno pomensko osnovo (evropske) basni, še zlasti, ko je navezana na čisto določena literarna obdobja. Očitna prvina pri Preglovih basnih je, da morala nastopa neposredno. Vendar je poleg svojstva personificirane, a hkrati imaginarne morale, obdržala poleg etične drže tudi jukstapozicijo nečesa, kar nima kdove kako moralno brižnost, kaj šele altruistično gesto, ampak ima raje človeške poteze brezbriznosti, ki se pojavi, kadar nekaj presega osebni napor ali morda celo tveganje. Ne kaže prezreti, da Pregl govori tudi med vrsticami. Spričo take narave podajanja morale

(*Slavko Pregl »Basni«, CZ 1978, oprema in ilustracije Bine Rogelj.)

je Pregl v jedru preobrazil klasično enodimenzionalno pojmovanje nravi, saj je bila klasična morala praviloma konstantna. Pri Preglu se da govoriti o spremenljivki — ob konstantnih potezah! — kar pa relativizira vse tisto, kar je poprej moralo obveljati kot absolutum. Nastop morale na koncu pri Preglu nima vselej (klasično) pričakujočega spoznanja, raje moralne vrednosti, pač pa je ta take narave, kot so lahko različni zorni koti opazovanja in zaključkov. Drugače povedano: celoten postopek dobi vrh prav z zaključkom personificirane morale; ta morala nima vedno etične naravnosti, včasih je klasična kot aforistično spoznanje, svarilo, včasih je ironija malone cinična, cinizem pa izvira iz situacije in nemoči, včasih je posredi retorično vprašanje, ki seveda ni samo sebi namenjeno, včasih naletimo na naivni (navidezni ali pa nojevski) iluzionizem. Gre torej za večplastno možnost gledanja. Potek dogajanja ni torej vedno naravnano istovalentno z zaključkom; pri klasični basni se da govoriti, da je potek zgodbe že od pričetka tako usmerjen, da je konec le še slavnostni del že predvidljive morale, oziroma nauka. S posebjeno moralo (avtor jo zapiše dosledno le z verzalkami!) je precej odrazil človeško ne ravno kdove kako pokončno nprav, pripravljeno tudi na kompromise, celo na umik, kot pa klasično abstraktno zmagoslavje z modrostjo.

Druga opazna poteza pri Preglu je gospodarnost besedja in besedila. Resda poznamo oboje tudi v klasični basni, bodisi v vezani ali nevezani besedi, toda pri predvideni ekonomiji izraza se Pregl zadovolji z dejansko redukcijo na najpotrebnejše, da bi brez klepetavosti po najkrajši poti privedel dogajanje k jedru sporočila. Dialog mu je sila prikladna oblika, če ni mogoče izpeljati dogajanja po tej poti, je podajanje situacije asketsko odmerjeno,

a vselej jasno. Poleg živali, ki imajo ustaljeno »značajsko« tipiko, zasledimo pri Preglu tudi nove živali, neobremenjene ustaljene predstave in tipike, po redko pa tudi predmet, pojem, pojav. Potek je pogosto nefabulativen, a zgovoren v namenu. Poleg docela novih dogajajočih možnosti v Preglovih basnih, pa se je pisatelj hote lotil nekaterih klasičnih znanih pregovorov, basni in jih preoblikoval, jim dal novo, nadaljujočo podlago, predvsem pa svež zaključek, povečini obratne vrednosti. Torej opreka s klasičnim spoznanjem, že kar v ironičnem razmerju do abstrakcije modrovanja. Pri Preglu je stičišče s časom in pojavnostjo nujno. Prav v tem je srčika Preglove svežine in čar njegove duhovitosti: iz njih veje zavezanost na današnji čas in na današnje razmere, tipično naše. Čeprav Pregl rad pove, da je svojo nalogo opravil, ko je napisal basen, bralec pa naj si jo razlaga, kakor ve in hoče, pa je res; v mnogih basnih prodorno in včasih z dvoumno ironijo odstira negativitete iz vsakdanje pojavnosti, pri tem je treba govoriti o drobnomamerni kritični odprtosti, zavzetosti. Ne le formalna oblika s strnjenim, učinkovitim izražanjem, ampak le-to, povezano s kritično ostrico, zajedljivo resnico, zabeljeno s pogumno duhovitostjo, daje mik basnim. Z nekoliko tveganja in pretiravanja naj bo dopustno razmisliti, ali ni ta in ona izmed basni s svojo kritično odprtostjo bolj ostro zadel žebelj na pravo mesto, kot — seveda v relativnem soodnosu! — premnogo slovensko prozno delo, ki želi imeti družbenokritični značaj. Preglovi zbirki bi bilo v prid, ko bi izbor basni bil strožji, z izločitvijo »sorodnih« basni pa bi zbirka le pridobila. Prav gotovo pa so Preglove »Basni« prijetna in hkrati paradoksalna osvežitev, paradoks oživljene in presežene basni pa ima po vsej verjetnosti še drugačne korenine.